FARG'ONA VODIYSI QADIMGI SHAHARLARI TARIXI VA TOPONIMIKASI

https://doi.org/10.5281/zenodo.6528302

Isfandiyor Yandashev
NamDU, Tarix yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Farg'ona vodiysi Markaziy Osiyo tarixi va madaniyatida doimo muhim rol o'ynagan. Alqissa, Farg'ona davlati to'g'risidagi ma'lumotlar qadimiy xitoy solnomalarida eramizning II asri oxiridan boshlab keltiriladi, O'rta asrlarda esa u Movarounnahrning etakchi o'lkalaridan biri hisoblangan.Ushbu maqolada Farg'oma vodiysi hududi, tarixi, shaharlari to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar: *Farg'ona, Quqon xonligi, Marg'ilon matolari, Rishton kulolchiligi, tarixiy obidalar.*

Abstract: *The Fergana Valley has always played an important role in the history and culture of Central Asia. Information about the state of Fergana is given in ancient Chinese chronicles from the end of the II century AD, and in the Middle Ages it was considered one of the leading lands of Movarounnahr.*

Kalit so'zlar: *Fergana, Quqon khanate, Margilan fabrics, Rishtan pottery, historical monuments.*

Farg'ona so'zining kelib chiqishi to'g'risida turli xil fikrlar mavjud bo'lib. Olimlar "Farg'ona" so'zining bundan 12 asr ilgari sug'd yozuvlarida "Parg'ana", "Prag'ana" shakllarida yozilganligini hamda hind-sanskrit tilida "kichik viloyat"; fors tillarida "tog' oralig'idagi vodiy", "atrofi berk soylik" degan ma'nolarga ega bo'lganligini ta'kidlaydilar. Farg'ona o'zining go'zal landshaftlari bilan mashhur bo'lgan olis shahar. "Chimen" kurorti Olay tog 'etaklaridagi shifobaxsh mineral buloqlarning muvozanati bilan mashhur bo'lgan Chimen qishlog'iga asoslangan.Farg'ona vodiysini go'zal tabiati, yerosti boyliklari, xushhavo iqlimi tufayli Markaziy Osiyoning gavhari, deb ataydilar. Atroflari Tyan-Shan va Hisor-Oloy tog'lari bilan o'ralgan vodiy g'arb tomondagina Sirdaryoga o'z darvozasini ochgan. Farg'ona vodiysi Markaziy Osiyo tarixi va madaniyatida har doim muhim rol o'ynagan. Alqissa, Farg'ona davlati to'g'risidagi ma'lumotlar qadimiy xitoy solnomalarida eramizning II asri oxiridan boshlab keltiriladi, O'rta asrlarda esa u Movarounnahrning etakchi o'lkalaridan biri hisoblangan. XI asrda Marg'ilon, savdogarlar Buyuk ipak yo'li bo'ylab Misr, Yunoniston, Bag'dod, Xuroson va Qashqarga olib ketgan ipak matolari bilan dong taratgan Farg'ona vohasidagi eng

yirik shahar bo'lgan. Bugun ham Marg'ilonni O'zbekistonning ipakchilik poytaxti, deb atash mumkin. Shahar hunarmandlari eski usulda bo'yalgan ipakdan xonaki atlas to'qib, bozorga chiqaradilar. Farg'ona viloyati turli mamlakatlardan kelgan odamlarni go'zal tabiati, odamlarning mehmondo'stligi, ko'p asrlik milliy an'anaviy va tarixiy obidalari bilan o'ziga jalb etmoqda. Tarixiy obidalar: Jomiy arxitektura majmuasi, Qo'qon shahridagi Muqimiy uy-muzeyi, Rishton tumanidagi Al-Roshidoni maqbarasi, Farg'ona shahridagi mahalliy tarix muzeyi, "Burxoniddin Marg'iloniy" arxitektura majmuasi. Bundan tashqari, O'zbekistonda Oqsuv va Ko'ksuv tog'lari orasida dengiz sathidan 1500 metr balandlikda joylashgan.

Shohimardon kabi go'zal va noyob tabiiy joylar mavjud.Farg'ona shahri Markaziy Osiyodagi eng qadimiy madaniy yodgorliklardan biridir. Tarixi 1877-yildan boshlanadi.Shaharda diqqatga sazovor joylariga ko'p sonli bog' va bog'lar, 10-asrning buyuk astronomi Ahmad Farg'oniy haykali va mahalliy muzeyi kiradi. Farg'ona muzeyining fondida 80 mingdan ziyod eksponat mavjud. Ular arxeologik topilmalar, san'at va hunarmandlik buyumlari, mahalliy keramika kolleksiyalari, zargarlik buyumlari va kashtachilikdir.Farg'ona viloyatining 88 km. g'arbida joylashgan Qo'qon shahri diqqatga sazovor joylari bilan qiziqish uyg'otadi. 1871-yili 4 gektar maydonda qurilgan so'nggi hokimi Xudoyorxon saroyi bizga qadimiy Qo'qonning buyukligini eslatib turadi. Dastlab, saroy majmuasi 7 ta binodan iborat edi undan faqat ikkitasi saqlanib qolgan. Saroyning jabhasi juda chiroyli, u juda rangli mozaika bilan bezatilgan. Saroyning ichki jihozlari g'isht, mozaika va yog'och o'ymakorligi bilan bezatilgan. Saroyning eng chiroyli xonasi – bu Xudoyorxon taxti joylashgan xonadir. Bugungi kunda shahar tarixi va madaniyati haqida hikoya qiluvchi mahalliy tarix muzeyi mavjud. Muzeyda 30 mingga yaqin eksponat bor. Qo`qon ipak matolari, shuningdek, G'arbiy Evropa, Rossiya va O`zbekiston ustalari tomonidan yaratilgan arxeologik topilmalar, qo'lyozmalar va noyob litografik nashrlar mavjud. Bundan tashqari bu qayerda XIX asrning boshlaridagi Qo'qon xonlari qabri, XIX asr boshidagi Jome' masjidi, Amir madrasasi va Norbo'tabiy madrasasi joylashgan. 1998-yilda YUNESKO qarori bilan dunyoga mashhur o'rta asrlar olimi Ahmad Farg'oniyning 1200 yilligi keng nishonlandi.2000-yilda olim ilohiyotshunos va haqiqatgo'y Burxoniddin Marg'iloniyning 910 yillik yubileyiga bag'ishlangan tantanalar o'tkazildi.

Bugungi kunda Farg'ona vodiysi O'zbekistonning eng go'zal hududlaridan biri. Tabiati boy vohalar Farg'onani o'rab turadi. Sirdaryo, Qoradaryo va Narin daryolarining birlashuvi vodiyning shimoliy chegarasi bo'ylab oqadi.

Daryolarning suvlaridan Farg’onaning yirik Shimoliy va Janubiy kanallari orqali 20-asr umumxalq qurilishida foydalandilar. Vohalarda yirik shahar hisoblanmish Farg’ona, Qo’qon, Andijon, Namangan joylashgan. Qishloqlarda kotta yer maydonlari, ariqlar, paxtazorlar, bog’lar, qovun va uzumzorlar odamni e’tiborini tortadi. Yo’l bo’yida terak va chinorlar bo’y rostlaydi.

MARG'ILON Farg'ona vodiysining shaharlari to'g'risidagi ilk ma'lumotlar eramizgacha II-I asrlarga oid yozma yodgorliklarda tilga olinadi. Xitoy solnomalarida Da-Yuan davlatida (ya'ni Farg'onada) 70 ta katta va kichik shahar mavjud bo'lganligi qayd etilgan. Markaziy Osiyoning eng qadimiy shaharlaridan biri bo’lgan Marg’ilon Makedoniyalik Aleksandr istilosini esga oladi. Tarixiy manbalardan ma’lum bo’ladiki, buyuk zobit Xo’janddan O’zganga yo’l oladi va so’ngra Marg’ilonni tark etadi.Qazish ishlari paytida ashyoviy qoldiqlar, shu jumladan maxsus bo'yoqlar bilan nafis gul solingan yuqori sifatli noyob sopol idish, shuningdek, toshdan yasalgan qo'lbola yanchish quroli, hovoncha, pardoz bo'yog'i – surma tayyorlash uchun atalgan vositalar, to'qish asbobi uchun toshlar, bino xarobalari, bir so'z bilan aytganda, majusiylik (butparastlik) dinining alomatlari topilgan. Tabiiyki, bularning barchasi alohida e'tiborga loyiqdir, qazilmalar esa barcha buyumlar mahoratli usta va hunarmandlar tomonidan yasalganligidan dalolat beradi. Marg'ilon to'g'risidagi yozma ma'lumotlar asosan X asrga oiddir.“Boburnoma”da Z.M.Bobur Marg'ilon Farg'onaning 8 ta shaharlaridan biri ekanligini qayd etadi; shaharning obodligi haqida yozib, mevalarining, xususan, anorning donai kalon, o'rikning subhoniy navlarining shirin ta'miga tan beradi.Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, shaharning 12 ta darvozasi bo'lgan. Tabiiy-geografik sharoitlarning maqbul ekanligi Marg'ilonning XI-XII asrlarda Buyuk ipak yo'lining shimoliy va janubiy tarmoqlari o'tgan yirik shaharga aylanishiga sabab bo'lgan. Aynan shu davrda butun islom dunyosi tan olgan fikhshunos olim Burhoniddin al-Marg'iloniy yashab, ijod qilgan.Buyuk Temur va temuriylar hukmronligi davrida ham Marg'ilon Farg'ona vodiysidagi yirik shaharlardan biri deb hisoblangan.Marg'ilon atlasi – tabiiy shoyidan to'qilgan tengi yo'q matosi bilan butun olamga dong taratgan. Shahar aholisi qadimdan to'qimachilik hamda do'ppido'zlik bilan shug'ullanib keladi, shu bilan birga hunarmandchilikning boshqa turlari, xususan, misgarlik, zargarlik ham keng tarqalgan.Buyuk ipak yo'li bo'ylab savdogarlar Bag'dod, Qashqar, Misr, Ruminiya va Eronga turli matolarni olib chiqib, sotganlar. XIX-XX asrlarda Marg'ilon O'zbekistonning ipakchilik markaziga aylandi. Bugungi kunda Marg’ilonni O’zbekistonning ipak shahri deb atash mumkin. Qadimiy texnologiya

va qo’l mehnati orqali mashhur atlaslar ishlab chiqarilmoqda. 2007-yilda Marg’ilonga 2000 yil to’ldi.

Qo'qon – O'zbekistonning yirik shaharlaridan biri. Farg'ona viloyati, So'x daryosi etaklarida joylashgan. Temiryo'l tarmog'iga ega. Aholisi – 230 ming kishi (2012 yil ma'lumotlariga ko'ra). Yengil (paxta tozalash, shoyi to'qish va boshqa), kimyo, oziqovqat sanoati, mashinasozlik va metallga ishlov berish (to'qimachilik mashinasozligi, elektrtexnika sanoati va boshqa.) rivojlangan. Pedagogika instituti, teatr, Hamza uymuzeyi, o'lkashunoslik, adabiyot muzeylari bor. X asrdan ma'lum, 1740-1876 yillarda Qo'qon xonligi poytaxti. Shaharda XVIII-XIX asrlarga oid me'moriy yodgorliklar

(Madrasai Mir, 1799 yil; Jome masjidi, 1816 yil; Modarixon maqbarasi, 1825 yil; Daxmai Shoxon ansambli, 1825 yil; Komol Qozi madrasasi, 1827 yil; Sohibzoda Miyon Hazrat madrasasi, 1860 yil; Xudoyorxon o'rdasi, 1873 yil) kabi diqqatga sazovor ob'ektlar joylashgan. Shahar - qadimiy xalq amaliy san'ati markazi hamdir. Uzoq vaqt davomida Qo’qon shahri Farg’ona vodiysining asosiy shahri deb hisoblandi. Xovokand shahri haqidagi dastlabki yozma manbalar 10-asrga tegishli yilnomalarda shahar Buyuk Ipak yo’lida joylashganligi va u o’z qo’l san’ati bilan mashhur bo’lganligi qayd etilgan. XVIII-XIX asrlarda bu Qo’qon xonligining poytaxti bo’lib, u bugungi O’zbekiston va qo’shni davlatlarning ko’pchiligini o’z hokimiyati ostida birlashtirgan. Qo’qon kotta diniy markaz hisoblangan. Shaharda o’ttiz besh madrasa va yuzta masjid bor edi. Afsuski, ularning aksariyati zilzilalar va Sovet hukumati tomonidan vayron qilingan. Qo’qonni 29 xon boshqargan, lekin ularning eng mashhurlari – so’nggi 1845-1876 yillarda hukmron bo’lgan Xudoyorxon edi. U to’rt marta taxtdan tushdi va to’rt marta taxtga o’tirdi. 1868-yilda Xudoyorxon o’zini rus imperatorining vassali deb tan oladi, sakkiz yildan so’ng u o’z do’stlari, to’rtta xotini va harami bilan birga Toshkentga keladi va Turkiston viloyatining general-gubernatoriga davlat pechati va hokimiyatning boshqa vazifalarini topshiradi. Shunday qilib, Qo’qon xonligi tarixi tugaydi.

XUDOYORXON O'RDASI(SAROYI) XVIII asrdan e'tiboran, Qo'qon

xonligining poytaxtida ko'plab masjid, madrasa, savdo rastalari, bozorlar, boshqa tarixiy obektlar bunyod etilgan. Ular orasida Xudoyorxon tomonidan 1873 yilda qurilgan O'rda yaxshi saqlangan. Bu binoni “Xudoyorxon saroyi”, deb ham ataydilar. Saroyning umumiy maydoni – 4 gektar, uning poydevori 3 metr balandlikka ko'tarilgan. Shu sababli ham saroyga bosh darvoza orqali kirish uchun sharqiy tomondan maxsus yo'l qurilgan. Darvozaxonaning ustki qismiga arab harflari bilan “Buyuk Sayid Muhammad Xudoyorxon”, deb yozib qo'yilgan.

Saroy qurib bitkazilganida, uning uzunligi 138 metr, kengligi 65 metrni tashkil etgan edi. Saroy 7 ta hovli va 119 ta xonadan iborat bo'lgan. O'sha paytda o'rda ichki va tashqi devorlar bilan o'rab olingandi. Devorlar saqlanib qolmagan, bizgacha faqat ikkita hovli va 19 ta xona etib kelgan, xolos. Bugun bu erda Qo'qon o'lkashunoslik muzeyi joylashgan. Sharqda, yangi hukmdor yangi pul deyiladi. Shuni aytish mumki yangi hukmdor – yangi saroy. Qo'qonning qo'zg'alon tarixida, bugungi kungacha omon qolgan Xudoyorxon saroyi hukmdorlarning yettinchi qarorgohi edi va bunga faqat bir yarim asr bo'ldi.

MODARIXON MAQBARASI Modarixon maqbarasi 1825 yilda Qo'qon xoni Umarxonning volidasi uchun qurilgan. Bu, islom me'morchiligining diqqatga sazovor, yorqin namunalaridan biridir.

REFERENCES:

1. www.uzvikipedia.com
2. www.tourist.uz
3. www.history
4. www.uzbekistan.uz